

2.5. Екологія і цивілізація: пошук парадигми співіснування в умовах глобалізації

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується багатьма дослідниками (С. С. Маліком, І. Беллоцем, Е. Дж. Терезі, Г. Ортолано, Л. Штраусом, Ц. Мустаном, Д. Сааді та ін.) як цивілізаційна криза. Екологічний аспект цієї кризи унаочнений у загостренні екологічних проблем, які набувають глобального характеру: збільшення антропогенного навантаження на біосферу; виснаження багатьох невідновлюваних і відновлюваних природних ресурсів та ін., що свідчить про порушення балансу відносин «людина-природа». Ця ситуація зумовлена моделлю розвитку сучасної цивілізації, в основі якої лежить парадигма людської винятковості, яка за твердженням В. Каттона та Р. Данлепа, базується на антропоцентричному (скерованому виключно на людину) підході до довкілля⁸⁰. Його суть полягає у трактуванні людських суспільств як таких, що не підлягають екологічним обмеженням і залежностям. Антропоцентризм сформував світоглядні і наукові засади, які дають людині можливість необмежено перетворювати природу в своїх інтересах на основі таких принципів відношення до довкілля, як прагматизм, інструменталізм, задоволення постійно зростаючих споживацьких потреб людства.

Зростання кількості та гостроти екологічних проблем у другій половині ХХ ст. обумовило появу наукових теорій, заснованих на екоцентризмі, згідно з яким довкілля та екосистеми є значущими з точки зору моралі й вимагають більшої моральної турботи, ніж окремі особи. Екоцентризм засвідчив

---

⁸⁰ Dunlap Riley E. The new environmental paradigm [Electronic resource] // Research gate : [сайт]. Berlin, 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/254345132_The_New_Environmental_Paradigm

початок пошуку нової парадигми розвитку сучасної цивілізації, під якою мається на увазі сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і політик, що сприяють переходу людства на нову, більш екоорієнтовану модель розвитку, яка дозволяє збалансувати потреби сучасного суспільства (позначимо його умовно як «цивілізація») з якісними і кількісними характеристиками природних ресурсів (назвемо їх умовно «екологією»).

На противагу антропоцентризму, екоцентризм зміщує людину з вершини ціннісної ієрархії і позбавляє винятковості. В рамках нового світогляду відбувається переосмислення поняття «моральний статус» і розширюється коло об'єктів, які ним наділяються, зокрема, маються на увазі об'єкти природи. Екоцентризм орієнтується на екологізацію розвитку і унеможливорює протиставлення людини та природи, натомість пропагує їх рівноправ'я, а також баланс між прагматичною і непрагматичною взаємодією. Він спрямований на захист та покращення якості природного середовища шляхом зміни діяльності людини від руйнування природи до переосмислення політичної, екологічної та соціальної організації. У науковій і науково-популярній літературі для розкриття сутності цього підходу часто використовується образ «Земля – космічний корабель з обмеженими простором і природними ресурсами» (Г. Н. Карпа, Р. Дж. Борден, Ф. П. Ной, К. Р. Стамм)⁸¹.

У цьому дослідженні ми маємо намір розглянути головні наукові підходи до розробки нової парадигми розвитку. Маємо констатувати, що переважна кількість наукових концепцій, які прагнуть поєднати існування цивілізації та екології, спираються на ідеї екоцентризму. Він лежить в основі нової філософської дисципліни – екологічної етики, яка з'явилась у 1970-х рр. У зарубіжній літературі вона є напрямом досліджень, зорієнтованих на перегляд ціннісних основ західної цивілізації та цілісного розвитку людини. З точки зору екологічної етики причини глобальної екологічної кризи

---

⁸¹ Степин В. С. Цивилизация и культура. М. : СПбГУПб, 2011. 408 с.

зумовлені не зовнішніми чинниками, а внутрішніми; не зростанням населення, економічним розвитком чи недоліками політичних систем, а людськими відносинами і цінностями, які мотивують прийняття рішень. Значний поштовх розвитку концепцій у цій царині дали екологічні проблеми, які з'явилися у 1960-1970-х рр. у країнах Західної Європи та США (кислотні дощі, забруднення водного і повітряного шару промисловими викидами, а земель – пестицидами).

У процесі теоретичних розробок кінця XX – поч. XXI ст. сформувалось три моделі екологічної етики – екоцентрична, біоцентрична та екобіоцентрична. Представником біоцентричної моделі є німецький філософ А. Швейцер, який в 1923 р. у праці «Культура і етика» обґрунтував концепцію «етики благоговіння перед життям». З точки зору формування нових підходів до розвитку цивілізації, новаторство філософії А. Швейцера полягає у запереченні антропоцентризму у визначенні цінності життя. Він вважав, що заперечення цінності будь-якого життя знецінює саме життя людини, адже це включає логіку спільнот як систем – елементи власної системи стають ціннішими від елементів іншої системи. В суспільній свідомості це проявляється у переконанні, що життя свого, тобто члена своєї спільноти (держави, нації, родини, компанії тощо) є ціннішим від життя членів інших спільнот (чужих). Це не лише руйнує пошану до життя, знецінюючи його, а й створює умови для діяльності, яка може йому загрожувати. Екстраполюючи цю ідею на розвиток сучасної цивілізації, можна стверджувати, що нівелювання цінності людського життя зменшує значення якості і безпеки довкілля та сприяє впровадженню еко-деструктивних технологій, виробництв, управлінських моделей, які сприяють появі нових екологічних проблем або поглибленню вже існуючих.

У вказаній праці А. Швейцер чітко і недвозначно вибудовує справді гуманістичну систему цінностей, засновану на відношенні до всього живого з позицій «етики благоговіння перед життям». Він пише: «Вищим знанням,

відповідно, є знання про те, що я маю довіряти своїй волі до життя. Тому прагнення прожити життя правильно, піднесено і благородно є природнім». Ця теза вказує на те, що А. Швейцер ставить цінність життя, особливо життя людини, вище від держави, нації, релігії. Цим він знімає обмеження, що традиційно накладалися на гуманізм ще з часів Середньовіччя. Маємо на увазі визнання пріоритету соціальних інтересів над особистими, суспільства над особою в ім'я вищих цінностей: демократії, свободи та ін. На людину накладається імперативний обов'язок жертвувати всім, навіть життям, в ім'я інтересів суспільства та його розвитку; відповідно держава, будь-яка спільнота взагалі, не мають право розпоряджатися життям особи. Головні ідеї праці А. Швейцера «Культура і етика» доводять, що для збереження цивілізації людина повинна бути відповідальною і самостійною. «Відповідно до ідеалу матеріального і духовного буття людини, етика благоговіння перед життям вимагає від людини, при максимальному розвитку всіх її здібностей і в умовах найширшої матеріальної і духовної свободи, боротися за те, щоб залишитися правдивою відносно себе і розвивати співчуття і діяльну співучасть у долі всього живого, що її оточує. Вона має глибоко обмірковувати своє життя і постійно усвідомлювати всю відповідальність, що накладає на неї життя»⁸². Вчений виділяє такі етичні принципи, якими людина має керуватись у своїй діяльності: відповідальність, індивідуальна етична дія, гуманізм, самостійність мислення, творче мислення, критичний погляд та відмова від влади.

Наукові здобутки американського вченого О. Леопольда відносять до екоцентричної моделі екологічної етики. Вони викладені у широко відомих працях «Календар піщаного графства» (1949 р.) та «Кругова ріка» (1953 р.). У роботі «Календар піщаного графства» О. Леопольд розробив ідею екологічної етики, яка розширює традиційне уявлення про етику як науку,

---

⁸² Швейцер А. Культура и этика. [Електронний ресурс] // Электронная библиотека RoyalLic.com [сайт]. URL: https://royallib.com/read/shveytser_albert/kultura_i_etika.html#0

яка вивчає мораль, суспільні норми поведінки і звички людей, зокрема їхню відповідальність за розвиток сучасної цивілізації. «Ми поки не навчилися цінувати дику природу як фактор соціального благополуччя. Одні стверджували, що дику природу треба зберегти як джерело м'яса, інші – як джерело грошей, треті, четверті, п'яті та інші вважали, що її необхідно зберігати в інтересах науки, виховання молоді, сільського господарства, мистецтва, охорони здоров'я і навіть військової готовності».

У концепції мислителя представлені тези, що обґрунтовують гармонійне ставлення людини до природи. Так, річ вважається правильною тоді, коли вона має тенденцію до збереження цілісності, стабільності і краси біологічного співтовариства, а хибною – коли має зворотну тенденцію. О. Леопольд виходить за межі антропоцентричного підходу, закликаючи людей навчитися «думати як гора» і дозволити дикій природі розвиватися самій по собі не лише на цій «горі», а й в усьому світі. Відповідно Земля постає як цілісний організм, а види флори і фауни функціонують як його складові⁸³.

Дослідник дає таке тлумачення етики: «це свого роду громадський інстинкт, що зароджується». Він вважає, що розвиток етики можна виразити не тільки через філософські, а й через екологічні поняття. Етика в екологічному сенсі – це обмеження свободи дій в боротьбі за існування. Етика у філософському сенсі – це відмінність громадської та антигромадської поведінки. Обґрунтовуючи потребу створення етики землі, О. Леопольд зазначає, що вона змінює роль людини, перетворюючи її із завойовника... на надзвичайного і рівноправного члена співтовариства. Етика землі покладає на людину обов'язок охороняти природу, яка розглядається ним як стан гармонії між людиною і землею»⁸⁴.

---

⁸³ Леопольд О. Календарь песчаного графства. М. : Мир, 1983. 248 с.

⁸⁴ Nelson Michael P. Aldo Leopold, Environmental Ethics, and The Land Ethic // Wildlife Society Bulletin. 1998. Vol. 26. No.4. P. 742.

Науковець виділяє такі принципи екологічної етики: збереження; залежність блага окремої частини від блага усєї системи; збереження біорізноманіття; цілісність; повага до природи; відповідальність.

До екобіоцентричної моделі екологічної етики варто віднести ідеї, що висловлюють представники руху «глибинної екології», започаткованого А. Нейсом. Його філософська доктрина розвиває ідею самоцінності екосистем О. Леопольда і спирається на вісім етичних принципів, розроблених у дусі екобіоцентризму і доопрацьованих у 1985 р. В. Дивалом і Дж. Сешеном⁸⁵: процвітання і благо людської і нелюдської форм життя на Землі цінне саме по собі; багатство і розмаїття форм життя сприяє реалізації цих цінностей і цінне саме по собі; люди не мають права зменшити це багатство і розмаїття, крім випадків задоволення життєво важливих потреб; процвітання людського життя і культур сумісне тільки з істотним зниженням людської популяції; сучасне втручання людини в природний світ є надмірним і ситуація швидко погіршується, що обумовлює потребу змінити базові економічні, технологічні й ідеологічні структури, зокрема пріоритизувати якість людського життя.

У даній філософії людське і нелюдське життя мають однакову цінність, такою ж цінністю володіють екосистеми і природні процеси. Людина «економічна» має поступається місцем людині-носію екологічної свідомості. Прихильники цієї наукової концепції виступають за фундаментальні соціокультурні зміни і закликають до переорієнтації основних принципів ставлення людини до природи.

Різні аспекти екологічної етики розвинули в своїх роботах Дж. Кобб-молодший, Х. Ролстон III, Ж. Кайфер, К. Шрейдер-Фречет, Д. Шофер, Т. Аттіг, Р. Етфілд, Т. Ріган, П. Сінгер, Дж. Пасмор, Р. Неш та багато інших науковців. Як зазначає В. Борейко, актуальність розробки теорії екологічної етики обґрунтовується тим, що вона надає нові, переконливі аргументи на

---

⁸⁵ Див.: Nelson Michael P. Зазнач. твір. Р. 743.

захист природи, що базуються на категоріях етики: «права», «обов'язки», «борг», «благо» тощо, що мотивують діяльність людини, змушують приймати рішення або лобювати їх прийняття. Етичні теорії можуть застосовуватися до окремих ситуацій і пропонувати специфічні рекомендації. Вони дозволяють створити аргументаційну базу, що дозволяє здійснювати аналіз різних ситуацій і пропонувати рекомендації щодо вдосконалення екологічної політики⁸⁶.

Крім вказаних вище теорій екологічної етики і теорій, спрямованих на формування цінностей та етичних засад відношення людини до довкілля, у сучасному науковому дискурсі розробляється низка теорій, зорієнтованих на економічні аспекти сучасного розвитку. Зокрема, американський соціолог, основний ідеолог екоанархізму М. Букчин вважає, що соціально-економічна криза неминуха при будь-якій державній владі, однак усі форми влади є насиллям людини над природою. На його думку, для попередження глобальної екологічної кризи необхідно здійснити децентралізацію суспільства і відмовитись від великого промислового виробництва. Американський політик, экс-голова демократичної партії Огайо Д. Пеппер вбачає головну причину соціально-економічної кризи у капіталістичному способі виробництва. Він, навпаки, пропонує впровадити централізацію управління у вигляді засад планової соціалістичної економіки, з допомогою якої природа буде зберігатися як загальнолюдська цінність. Віце-президент США в адміністрації Білла Клінтона А. Гор вважається одним з ідеологів «зеленого» капіталізму. Він дотримується думки, що засноване на конкуренції і отриманні прибутку індустріальне виробництво можна екологізувати, використовуючи важелі державного регулювання і формуючи таким чином нові «зелені» ринки. Це відбуватиметься поступово і природньо

---

⁸⁶ Борейко В., Подобайло А. В. Екологічна етика. Український фітосоціодогічний центр, 2004. С. 13-19.

у процесі появи екологічних викликів і рефлексії на нього у вигляді нових норм і правил діяльності, поведінки, моралі та культури⁸⁷.

Багато наукових концепцій розробляється у рамках теорії екологічної модернізації, яка кореспондує до теорії екології людини Р. Парка, теорії екологічного комплексу О. Данкана та Л. Шноре, теорії жорен виробництва А. Шнайберга, нової енвіронментальної парадигми Р. Данлапа і В. Каттона, концепту «індустріальної екології» В. Соколова, концепту сталого розвитку та ін. Теорія екологічної модернізації намагається пояснити сучасні соціальні процеси в контексті природних об'єктів і явищ, намітити шляхи виходу з екологічної кризи, гармонізувати співіснування цивілізації і екології. Засновник наукового дискурсу з цієї наукової проблеми – активіст німецького екологічного руху Дж. Хубер розумів під екологічною модернізацією подолання негативних впливів на навколишнє середовище з боку індустріального суспільства шляхом трансформації промислового розвитку, що передбачає використання новітніх технологій. Науковець писав, що брудна, жаклива індустрія трансформується в екологічного метелика. Однак парадокс такого підходу полягає в тому, що він передбачає подолання негативних наслідків економічного розвитку переважно шляхом економічного зростання, тобто індустріалізації, хоча і на основі нових більш чистих технологій. У середині 1980-х рр. його підтримала низка західних екосоціологів, а в Німеччині і Нідерландах концепція екологічної модернізації лягла в основу державної екологічної політики⁸⁸. З початку 1990-х рр. теорія екологічної модернізації стала частиною широкої наукової дискусії щодо глобальних і регіональних соціально-екологічних проблем і шляхів їх вирішення.

---

⁸⁷ Несин И. Г. Экологизация сознания как философский аспект энвайронментализма : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия». Томск, 2003. 22 с.

⁸⁸ Маца К. А., Карпенко М. М. Екологічна модернізація: сутність, основні напрямки // Вісник економічної науки України. 2005. №1. С. 93-97.

Маємо констатувати, що вчені по-різному інтерпретують процес екологічної модернізації. Нами виявлено домінування двох головних підходів – економічного, пов'язаного з промисловим і технологічним розвитком, і соціально-політичного, що акцентує увагу на акторах, від яких залежить процес прийняття рішень. Водночас всі дослідники дотримуються думки, що на даному етапі розвитку вплив економіки на екологію є домінуючим. Також існує загальне розуміння того, що екологічна модернізація призведе до інноваційних структурних змін. Тому наразі дослідження зосередженні більше на екологічних інноваціях та взаємодії різних соціальних чинників (наукових, економічних, інституційних, правових, політичних, культурних), які сприяють таким інноваціям, або ж навпаки перешкоджають їм.

Проаналізуємо головних акторів екологічної модернізації. Дж. Хубер і А. Мол бачать основну дію екологічної модернізації в заміні існуючих промислових технологій на ресурсозберігаючі та менш руйнівні для природи, здоров'я людини і навколишнього середовища. Основним актором екологічної модернізації вони вважають бізнес⁸⁹. М. Джоник ставить у центр екологічної модернізації державну політику щодо реструктуризації національної економіки, спрямовану на збереження навколишнього середовища і здоров'я населення. Її основним актором, на думку дослідника, є держава⁹⁰. А. Віл⁹¹, Р. Велфорд і А. Гоулдсон⁹² розуміють екологічну модернізацію як соціальний процес державної екологічної політики, яка будується на основі висновків експертів та реалізується виконавчими органами й менеджерами підприємств. Основними акторами екологічної модернізації при цьому виступають фахівці (експерти), держава та бізнес.

---

⁸⁹ Huber J. Ecological modernization. Away from scarcity, soberness and bureaucracy. Technologie en milieubeheer / Ed. by A. Mol, G. Spaargaren, A. Kalpxijk. Den Haag : SDU, 2011. 235 p.

⁹⁰ Jonicke M. Preventive environmental policy en ecological modernization find structural policy. Discussion paper. Berlin, 2015. 52 p.

⁹¹ Weale A. The New Politics of Pollution. Manchester : Univ. Press, 1992. 227 p.

⁹² Welford R., Gouldson A. Environmental Management and Business Strategy. London : Piman Publishing, 2003. 180 p.

М. Хайер⁹³ і Дж. Друзек⁹⁴ досліджують екологічну модернізацію як культурну політику і відповідний дискурс. Вони переводять процес екологічної модернізації з політичної, економічної та соціальної сфери в соціологічну і філософську площину. Дослідники прийшли до висновку, що найбільш важливі політичні досягнення є результатом дії основних дискурсивних конструктів, отже, для досягнення екологічної модернізації потрібно створити новий привабливий дискурсивний конструкт шляхів розвитку. Політичні еліти адаптують і використовують екологічну модернізацію для комунікації, прагнучи зберегти своє панування і привілеї в умовах соціальної та еколого-ресурсної кризи. Відповідно основними акторами екологічної модернізації є ті суб'єкти, які формують такий дискурс. У. Бек, Е. Гідденс, С. Лаш⁹⁵, Г. Спааргарен⁹⁶ і А. Мол⁹⁷ вивчають екологічну модернізацію в контексті інституційної рефлексії, зокрема відповідних змін, спрямованих на пом'якшення наслідків екологічної кризи. У цій моделі екологічної модернізації докільця перетворюється на основний фактор прийняття рішень. Основними акторами екологічної модернізації у ній є держава і бізнес. П. Хрістоф⁹⁸, Д. Гібс⁹⁹, Дж. Мерфі¹⁰⁰, М. Кохен¹⁰¹, Л. Лендквіст¹⁰², П. Лерой¹⁰³ висунули ідею тотожності екологічної модернізації та соціальної реструктуризації, що унаочнено у вигляді рефлексивної реорганізації індустріального суспільства у відповідь на екологічну кризу.

---

⁹³ Hajer M. The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process. Oxford : Clarendon Press, 2005. 344 p.

⁹⁴ Dryzek J. The Politics of the Earth: Environmental Discourses. Oxford : Univ. Press, 2013. 288 p.

⁹⁵ Beck U., Giddens A., Lash S. Reflexive Modernization. Cambridge : Polity Press, 1994. 228 p.

⁹⁶ Spaargaren G. The Ecological Modernization of production and consumption / Ed. by D. Thesis. Wageningen : Wageningen University Press, 1996. 150 p.

⁹⁷ Spaargaren G., Mol A. Sociology, environment and modernity: ecological modernization as a theory of social change // Society and Natural Resources. 1992. Vol. 5, issue 4. P. 323-344.

⁹⁸ Christoff P. Ecological Modernization, Ecological Modernities. Environmental Politics. 1996. Vol. 5, No. 3. P. 476-500.

⁹⁹ Gibbs D. Ecological modernisation, regional economic development and regional development agencies. Geoforum 31. Pergamon: Elsevier Science Ltd., 2000. P. 7-19.

¹⁰⁰ Murphy J. Ecological modernization. Geoforum 31. Elsevier Science Ltd., 2000. P. 1-8.

¹⁰¹ Cohen M. Ecological modernization and its discontents. NJ : Univ. Heights, 2011. 584 p.

¹⁰² Lundqvist L. Capacity building or social construction? Explaining Sweden's shift towards ecological modernisation. Geoforum 31. Elsevier Science Ltd., 2000. P. 21-32.

¹⁰³ Leroy P., Tatenhove J. Political modernisation theory and environmental politics // Environment and global modernity. London : Sage, 2015. P. 48-67.

Відповідно екологічна модернізація сприяє зміні ролей не тільки держави і бізнесу, а й неурядових організацій (НУО). Зокрема відбувається зростання їх ролі у виробленні державою і бізнесом екологічної політики, що посилює їх вплив на всі соціальні і природні процеси. Основними акторами екологічної модернізації вважається держава, бізнес, НУО. І. Кулясов¹⁰⁴, Я. Кортілайнен¹⁰⁵ прийшли до висновку, що у разі сильного антропогенного забруднення природні об'єкти виступають як первинні актори екологічної модернізації і своїм зміненим виглядом і властивостями сприяють формуванню екологічної свідомості, екологічного дискурсу і екологічних практик у вторинних акторів – держав, бізнесу, НУО, фахівців, засобів масової комунікації (ЗМК), населення. Їх сукупність представляє мережу акторів екологічної модернізації, яка в кожному конкретному випадку презентована різними соціо природними системи. Входження до мережі акторів екологічної модернізації ЗМК та населення обґрунтовується їхньою активною роллю у розвитку соціуму. Це відноситься і до природних об'єктів, які мають великий потенціал впливу на людину. Таким чином, погіршення стану природних об'єктів перетворюється на реальність, яка сприяє формуванню екологічної свідомості, що з'являється, в першу чергу, у експертів, які досліджують природні об'єкти, і у місцевих жителів, які є одними з основних користувачів природних об'єктів. У цій ситуації ЗМК включаються у міжсекторальний діалог з обговорення соціально-екологічних проблем, граючи роль каталізатора екологічної свідомості. На наш погляд, такий підхід розкриває зв'язок екологічної модернізації з екологічною свідомістю і дозволяє вийти за межі суто економічного розуміння процесу її розвитку.

---

¹⁰⁴ Кулясов И. Экологическая модернизация: теория и практики / Ред. Ю. Пахомов (предисловие). СПб. : НИИХ СПбГУ, 2004. С. 2-5.

¹⁰⁵ Kotilainen J. The Theory of Ecological Modernization. Environmental Transformations in the Russian Forest Industry: Key Actors and Local Developments / Ed. by J. Kortelainen, J. Kotilainen. Joensuu : Univ. Joensuu, Karelian Inst., 2012. P. 15-20.

Відповідно можна стверджувати, що екологічна модернізація сприяє формуванню нової особистості, людини-носія екологічної свідомості. Одним із шляхів цього є екологізація дискурсивних і повсякденних практик малих соціальних груп (сім'ї і локальних спільнот – громад як на рівні кількох будинків, так і на рівні великих населених пунктів). Вказане дозволяє зробити висновок про важливу роль таких механізмів формування екологічної свідомості, як виховання і освіта, що мають пропагувати екологічні цінності. Вони сприяють розвитку екологічного мислення, яке можна охарактеризувати, як рівень знань і культури, якими громадяни керуються у повсякденному житті і у своїй професійній діяльності. На рівні пересічних громадян воно полягає у подоланні ідеології споживацтва та індивідуалізму і розумінні необхідності турботи як про власне, так і про сусідні домогосподарства, як про сучасні, так і про прийдешні покоління. Це передбачає впровадження конкретних практик (наприклад, сортування сміття, енергозбереження, участі у різних екологічних акціях та ініціативах, спрямованих на покращення стану довкілля та збереження флори і фауни). На рівні осіб, що приймають рішення, екологічне мислення має проявлятися у глобальному баченні світу та розумінні причин появи екологічних проблем, умінні передбачити майбутні демографічні, соціально-економічні, кліматичні, ресурсні виклики розвитку та оцінювати зміни в потребах держави, відповідальності за наслідки прийнятих рішень. У цьому контексті екологічна свідомість впливає на розвиток економічної свідомості та політичної відповідальності бізнесу та політичних еліт. Вказане дозволяє розглядати екологічну модернізацію ширше, ніж суто економічний процес, адже вона охоплює і нематеріальну, ментальну, етичну та ідеологічну площину.

Таким чином, у теоретичній площині протягом останніх десятиліть розроблена низка теорій, які ставлять завдання збалансувати розвиток сучасної цивілізації зі станом довкілля або принаймні пом'якшити

негативний вплив людського суспільства на оточуюче середовище. Вони охоплюють як політичні, економічні та технологічні, так і культурні, філософські та освітні аспекти розвитку. Попри різноманітність підходів до розробки теоретичних засад нової парадигми розвитку, можна констатувати, що більшість з них ґрунтується на ідеях екоцентризму. Пошук парадигми співіснування екології і цивілізації є багаторівневим і багатовекторним процесом, спрямованим не лише на зміну моделі економічного розвитку, а й на формування людини нового типу, що є носієм ноосферної свідомості і нових цінностей.